

Univerzitet u Beogradu
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

**SMETNJE I POREMEĆAJI:
FENOMENOLOGIJA,
PREVENCIJA I TRETMAN**
deo II

Priredile
Jasmina Kovačević, Vesna Vučinić

BEOGRAD 2010

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

*Smetnje i poremećaji:
fenomenologija, prevencija i
tretman
deo II*

*Disabilities and Disorders:
Phenomenology, Prevention and Treatment
Part II*

Priredile / Edited by
Jasmina Kovačević, Vesna Vučinić

Beograd / Belgrade
2010.

**EDICIJA:
RADOVI I MONOGRAFIJE**

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu,
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

***Smetnje i poremećaji:
fenomenologija, prevencija i tretman deo II***

Za izdavača: Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Urednici: Prof. dr Jasmina Kovačević, doc. dr Vesna Vučinić

Uređivački odbor:

- Prof. dr Mile Vuković,
- Prof. dr Snežana Nikolić,
- Prof. dr Sanja Ostojić,
- Prof. dr Nenad Glumbić,
- Prof. dr Aleksandar Jugović,
- Prof. dr Branka Eškirović,
- Doc. dr Nada Dragojević,

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu
edukaciju i rehabilitaciju

- Prof. dr Pejo Đurašinović, Fakultet političkih nauka,
Univerzitet u Banja Luci
- Doc. dr Mira Cvetkova-Arsova, Sofia University "St. Kliment
Ohridski", Faculty of Primary and Pre-School Education,
Bulgaria
- Dr Zora Jačova, University "St. Cyril and Methodius",
Faculty of Philosophy, Institute of Special Education and
Rehabilitation, Republic of Macedonia
- Viviana Langher, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Martina Ozbič, University of Ljubljana, Pedagogical Faculty,
Slovenia
- Dr Isabel Maria Martin Monzón, University of Sevilla, Spain
- Dr Isabel Trujillo Pozo, University of Huelva, Spain
- Dr Philip Garner, The University of Northampton
- Dr Maria Elisabetta Ricci, Univerzitet "La Sapienza", Rim,
Italija
- Dr Vlasta Zupanc Isoski, Univerziteti klinički centar, Ljubljana

Recenzenti:

Štampa:

„Akademija“, Beograd

Tiraž: 350

*Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu, Fakulteta za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju donelo je Odluku 3/9 od 8.3.2008. godine o pokretanju
edicije: Radovi i monografije.*

*Nastavno-naučno veće Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerziteta u Beogradu, na redovnoj sednici održanoj 29.6.2010. godine,
Odlukom br. 3/59 od 2.7.2010. godine, odobrilo je štampu Tematskog zbornika
"Smetnje i poremećaji: fenomenologija, prevencija i tretman", deo II.*

ISBN 978-86-80113-99-9

**EDITION:
PAPERS AND MONOGRAPHS**

Publisher:
University of Belgrade,
Faculty of Special Education and Rehabilitation
***Disabilities and Disorders:
Phenomenology, Prevention and Treatment Part II***

For the Publisher:

Prof. Jasmina Kovačević, PhD, Dean

Editors:

Prof. Jasmina Kovačević, PhD

Asst Prof. Vesna Vučinić, PhD

Editorial Board:

- Prof. Mile Vuković, PhD
- Prof. Snežana Nikolić, PhD
- Prof. Sanja Ostojić, PhD
- Prof. Nenad Glumbić, PhD
- Prof. Aleksandar Jugović, PhD
- Prof. Branka Eškirović, PhD
- Asst Prof. Nada Dragojević, PhD

University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

- Prof. Pejo Đurašinović, PhD, Faculty of Political Sciences, University of Banja Luka
- Asst Prof. Mira Cvetkova-Arsova, PhD, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Primary and Pre-School Education, Bulgaria
- Zora Jačova, PhD, University "St. Cyril and Methodius", Faculty of Philosophy, Institute of Special Education and Rehabilitation, Republic of Macedonia
- Viviana Langher, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Martina Ozbič, University of Ljubljana, Pedagogical Faculty, Slovenia
- Isabel Maria Martin Monzon, PhD, University of Sevilla, Spain
- Isabel Trujillo Pozo, PhD, University of Huelva, Spain
- Philip Garner, PhD, The University of Northampton
- Maria Elisabetta Ricci, PhD, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Vlasta Zupanc Isoski, PhD, University Medical Centre, Ljubljana

Reviewers:

Printed by:

"Akademija", Belgrade

Number of copies: 350

Scientific Council of the University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, decided to release the edition Papers and Monographs (Decision no 3/9 from 8th March 2008).

Scientific Council of the Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade, approved the printing of Thematic Collection of Papers: Disabilities and Disorders: Phenomenology, Prevention and Treatment, Part II at its regular session on 29th June 2010 (Decision no 3/59 from 2nd July 2010).

ISBN 978-86-80113-99-9

FORMALNI I SUŠTINSKI FAKTORI U PRIMENI USLOVNOG OTPUSTA

Zoran Ilić, Goran Jovanić

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Autori ilustruju teorijske koncepte, formalne uslove i suštinsku primenu uslovnog otpusta kroz penalnu praksu u Srbiji. Uočena je dominacija formalnih elemenata u odlukama sudova, povodom molbi osuđenih za dodelu uslovnog otpusta. Uočena je razlika u predlozima zatvorskih uprava, nasuprot odluka suda povodom tog predloga. Naglašeno je odsustvo standardizovanih instrumenata u proceni rizika i potreba osuđenih lica. Generalno, uslovni otpust se retko dodeljuje. Saradnja državnih institucija povodom uslovnog otpusta je formalnog karaktera. Ne postoje institucionalne forme postpenalnog prihvata i tretmana uslovno otpuštenih osoba. Nema kontrole ponašanja osuđenih tokom uslovnog otpusta. Nema evaluacije efekata uslovnog otpusta. Predlaže se sistemska reforma u procesu razmatranja i odlučivanja o uslovnom otpustu, uvođenje standardizovanih instrumenata procene rizika i potreba osuđenih lica, formiranje posebnih službi za postpenalni tretman i kvalitetnija saradnja državnih organa.

Ključne reči: uslovni otpust, zatvor, korekcija, tretman

UVODNE NAPOMENE

Humanizacija procesa kažnjavanja ljudi za učinjene zločine i prenošenje fokusa sa prošlosti, zbog koje se kažnjava, na budućnost, da se prošlost ne ponavlja, uslovlila je i pojavu instituta uslovnog otpusta 1853. godine u engleskom i godinu dana kasnije u irskom progresivnom sistemu. Na ovim prostorima ta praksa je uvedena 1869. godine *Zakonom o uslovnom otpuštanju krivaca iz kazni-telnih zavedenja* i to pre mnogih evropskih zemalja (Pavlović, 2007).

Uvođenje instituta uslovnog otpusta pratile su namere zakonodavca da motiviše osuđene u procesu pozitivne samopromene na uzdržavanje od činjenja novih krivičnih dela po izlasku na slobodu. Korektivni elementi u tom procesu trebali bi biti zastupljeni u sveri manifestnog ponašanja, izraženog u kritičkoj samoproceni ponašanja, prihvatanju normativa, podizanju nivoa kvalifikacija, sticanja radnih navika, uzdržavanja od socijalno patoloških i kriminalnih oblika ponašanja. Vreme provedeno na izvršenju kazne zatvora treba u tom smislu iskoristiti

za postizanje navedenih pozitivnih promena, a stimulacija i motivacija osuđenih, pored mogućnosti dodele različitih pogodnosti, je i moguća dodela uslovnog otpusta.

Ovaj oblik kontrolisane slobode uslovljava se zahtevom za nečinjenjem novih krivičnih dela, za vreme koje bi inače proveo u zatvoru. Njegova dodela predstavlja i čin poverenja i ubeđenja da se osuđeni značajno promenio, pa se može očekivati da neće činiti ni u budućnosti činiti nova krivična dela. Zatvorski uslovi se zamenjuju boravkom na slobodi uz određeni nivo kontrole i pretnje povratkom u penalne uslove, ukoliko se uslovljena osoba ne ponaša u skladu sa zabranom vršenja novih krivičnih dela.

Istovremenost zahteva za retribucijom i korekcijom, koje se često međusobno isključuju, premeštanje nadležnosti o konačnoj odluci o uslovnom otpustu i drugi problemi organizacije državnog aparata, usložnjavaju i proces dodeljivanja tog instituta. Posledice se odražavaju na subjekte procene, pomeranje fokusa više ka formalnim, a manje na sadržinskim elementima korektivnog tretmana. Autonomnost sudova u tom procesu odlučivanja dovodi do nesaglasnosti sa predlozima zatvorskih uprava. Ovim radom ukazaćemo na neke od tih elemenata neslaganja u proceni da li osuđenom licu treba ili ne treba dodeliti uslovni otpust.

NORMATIVNI USLOVI DODELE USLOVNOG OTPUSTA

Primenu uslovnog otpusta normativno uređuje *Krivični zakonik*, (Službeni glasnik RS br. 85/05), u članovima 46. i 47. propisujući sledeće stavove:

(1) Osuđenog koji je izdržao polovinu kazne zatvora sud može uslovno otpustiti sa izdržavanja kazne, ako se u toku izdržavanja kazne tako popravio da se može sa osnovom očekivati da će se na slobodi dobro vladati, a naročito da do isteka vremena za koje je izrečena kazna ne učini novo krivično delo. Pri oceni da li će se osuđeni uslovno otpustiti uzeće se u obzir njegovo vladanje za vreme izdržavanja kazne, izvršavanje radnih obaveza, s obzirom na njegovu radnu sposobnost, kao i druge okolnosti koje pokazuju da je postignuta svrha kažnjavanja.

(2) U slučaju iz stava 1. ovog člana, ako uslovni otpust ne bude opozvan, smatra se da je osuđeni izdržao kaznu.

Elementi koje zakonodavac navodi kao preduslove za dodelu uslovnog otpusta široko su postavljeni sem u domenu formalnog kriterijuma protoka polovine kazne zatvora. Formulacije kao što su popravljavanje, dobro vladanje, ispunjenje radnih obaveza i druge okolnosti, s druge strane su postavljene tako da ostavljaju neograničeno slobodan prostor za procenu kako penalnih stručnjaka, tako i sudskih instanci koje donose konačnu odluku.

Ispunjavanje radnih obaveza u situaciji kada penalna ustanova nije u mogućnosti da uposli osuđena lica, predstavlja dodatni problem sagledavanja i procene postignutih pozitivnih promena. Osuđeni koji su radno angažovani tako postaju privilegovaniji u odnosu na osuđene kojima nije moguće obezbediti posao.

Formulacija koja nalaže sagledavanje „drugih okolnosti koje pokazuju da je postignuta svrha kažnjavanja“ daje mogućnost širokog tumačenja i procenjivanja, ostavlja prostor za arbitrnost i moguće favorizovanje ili diskriminaciju osuđenih.

Sistemska rešenja po kojima osuđeni ima pravo da uputi molbu za dodelu uslovnog otpusta suda, koji po tom osnovu traži izveštaj od zatvora u kome se osuđeni nalazi, stvara dodatne probleme u međusobnoj komunikaciji državnih organa. Ukoliko ne odgovori pozitivno na molbu osuđenog, sud nema obavezu obaveštavanja zatvora, a to se opravdava činjenicom da je postupano po privatnom, ličnom podnesku osuđenog, a ne o podnesku zatvora. Ukoliko ne želi, osuđeni nije u obavezi da predoči penalnoj ustanovi takav akt suda, koji dobija na lično ime. Nema logičnog ni racionalnog razloga da se zaobilazi penalna ustanova na taj način.

Obaveštavanje penalne ustanove u slučaju pozitivnog odgovora suda na molbu osuđenog logičan je ishod procesa, jer se mora postupiti u skladu s tom odlukom, odnosno osuđeni se ne sme zadržavati u zatvoru duže od vremena od kada mu započinje uslovni otpust. Zalaganje za poboljšanje nivoa komunikacije smatramo nužnošću, jer je racionalno da onaj koji sprovodi izvršenje kazne zatvora, odgovara u svakom pogledu za osuđeno lice, planira, izvodi i procenjuje postignuti korektivni tretman, ima i povratnu informaciju o podnesku o kom se izjašnjavao. Empirijski pokazatelji pružiće jasniju sliku svih prethodnih navoda.

ODLUKE SUDA I IZVEŠTAJ PENALNIH INSTITUCIJA POVODOM MOLBI OSUĐENIH LICA

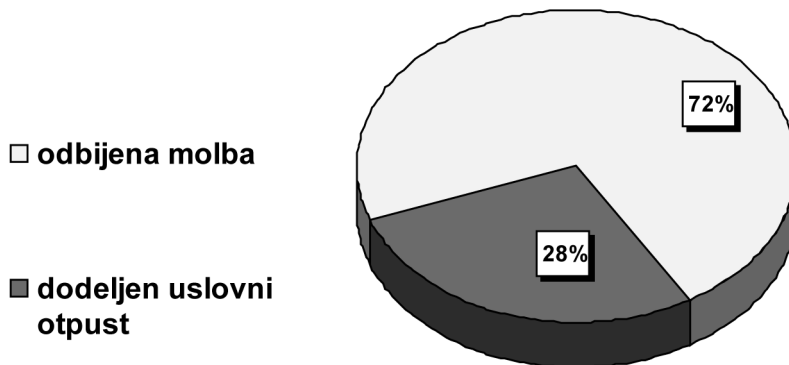
Istražujući različite aspekte procesa dodele uslovnih otpusta, analizirali smo izveštaje 19 kazneno popravnih zavoda i okružnih zatvora. Oni su nastali kao rezultat podnošenja molbi za dodelu uslovnog otpusta od strane 225 osuđenih lica sudu. Odnose se na vremenski period prve polovine 2009. godine. Sud je u svakom konkretnom slučaju zahtevao od matične ustanove da analizira ponašanje osuđenih, razmotri elemente koje zakonodavac nalaže i da sačini svoj izveštaj po tom pitanju. Autonomija sudske odlučivanja daje pravo sudu da slobodno procenjuje sve okolnosti molbe osuđenog i izveštaja penalne ustanove, tako da konačna odluka može, ali i ne mora biti u saglasnosti sa izveštajem penalne ustanove. Kao izvor informacija uzimaju se izveštaji penalnih ustanova o ponašanju osuđenog za vreme izvršenja zatvorske kazne. Oni se najčešće se baziraju na formalnim elementima o identitetu, starosti, bračnom i porodičnom stanju, zanimanju, ranijoj osuđivanosti, uz navođenje krivičnog dela, visine kazne, proteka vremena kazne, preostalog vremena kazne, vremena provedenog u pritvoru, postojanja disciplinskih prestupa, kazni ili nagrada u toku tretmana. Ukoliko nije izričito navedeno, ponekad sud zahteva od penalne ustanove da dopuni izveštaj ocenom o tome da li je završen proces resocijalizacije. Prilikom sačinjavanja izveštaja nisu korišćeni standardizovani instrumenati procene rizika od recidivizma, već se procena zasniva na ličnom iskustvu u radu stručnjaka sa osuđenim licima.

Nastoji se da se na relativno ograničenom prostoru opiše sveukupnost činjenica koji opredeljuju pozitivan, negativan ili nedefinisan stav penalne ustanove po pitanju dodeljivanja uslovnog otpusta konkretnom osuđenom licu. Generalno prisutni problemi brojnosti, relativne kratkoće kazne zatvora, dinamične fluktuacije osuđenih, trajanja pritvora, manjka stručnog osoblja, odsustvo standardizovanih instrumenata procene i mnogi drugi, dodatno otežavaju i umanjuju kvalitet

procene ponašanja osuđenih. Ujedno se odražavaju i na mogućnosti predikcije njihovog budućeg ponašanja.

Na grafikonu 1. prikazaćemo učestalost dodele uslovnih otpusta prema odluci suda. Ispunjenost formalnog uslova o proteku polovine kazne zatvora daje pravo osuđenom licu da piše molbu da mu se dodeli uslovni otpust. Zakonodavac nije ograničio formalne uslove na dužinu izrečene kazne, niti je ograničio broj molbi po istom osuđenom licu, tako da osuđeni, čim ispune formalni uslov pišu molbu i mogu je pisati neograničen broj puta, kada god budu odbijeni.

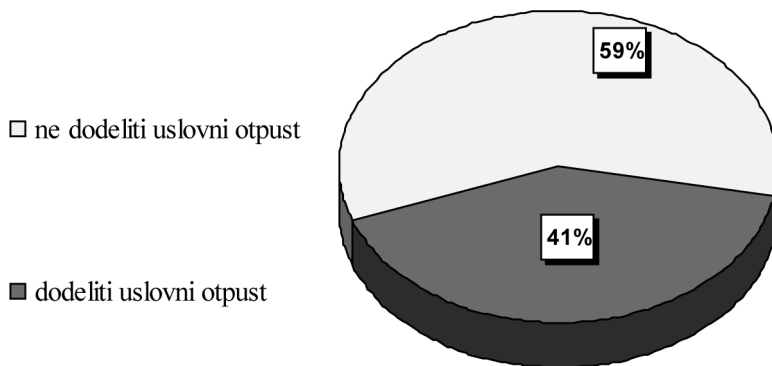
Grafikon 1 - Odgovor suda na molbe za uslovni otpust

Podatak da je 28% molbi za uslovni otpust rezultiralo odlukom suda o dodeli tog instituta govori da se njegovoj primeni relativno retko pribegava. Sud koji je već jednom sudio za krivično delo u prvom stepenu, doneo je presudu sa vrstom i dužinom kazne, uzimajući u obzir sve otežavajuće i olakšavajuće okolnosti po osuđenog, tako da bi ponovno umanjeње te kazne predstavljalo autokorekciju.

Kako bi te odluke trebalo da proizilaze iz izveštaja penalnih ustanova, na grafikonu 2. prikazaćemo opredeljenja koja su te ustanove iznele povodom istih molbi.

Grafikon 2 - Opredeljenost penalnih ustanova za dodelu uslovnih otpusta

Upoređujući podatke sa grafikona 1 i 2, vidimo da se ustanove znatno češće od sudova opredeljuju da se osuđenom dodeli uslovni otpust (41% : 28%). Činjenica da su upućeniji u stvarno stanje stvari, u promene, stanja i procese kod osuđenih lica, penalne stručnjake dovodi u povoljniju poziciju u odnosu na sudije, koje o svim bitnim elementima bivaju upoznati putem pisanih izveštaja.

Međutim, uvažavanje kriminološko-penoloških karakteristike osuđenih lica prisutno je i kod sudija i kod stručnjaka iz penalnih ustanova. Zakonodavac nije ograničio primenu uslovnog otpusta u slučaju prethodne osuđivanosti, pa ni kod penalnog recidivizma, niti je favorizovao bilo koga u odnosu na dužinu izrečene kazne zatvora. Podaci do kojih smo došli govore nam da se te činjenice statistički značajno odražavaju na opredeljenje sudova i zatvora povodom odluka i predloga za uslovni otpust. Naredne tabele pojašniće tu situaciju.

Tabela 1 - Odluke sudova u odnosu na prethodnu osuđivanost

osuđivanost		odluka suda po molbi		Ukupno
		odbijena molba	uvažena molba	
vise puta osuđivan	Broj	50	9	59
	% osuđivanost	84.7%	15.3%	100.0%
	% odluka suda	30.9%	14.3%	26.2%
jedna prethodna osuda	Broj	42	18	60
	% osuđivanost	70.0%	30.0%	100.0%
	% odluka suda	25.9%	28.6%	26.7%
prva osuda	Broj	70	36	106
	% osuđivanost	66.0%	34.0%	100.0%
	% odluka suda	43.2%	57.1%	47.1%
Ukupno	Broj	162	63	225
	% osuđivanost	72.0%	28.0%	100.0%
	% odluka suda	100.0%	100.0%	100.0%

Iz tabele 1. vidimo da se sudovi najčešće odlučuju za dodelu uslovnog otpusta onima kojima je sadašnja presuda ujedno i prva (57,1% od ukupno dodeljenih uslovnih otpusta), a najređe multirecidivistima (14,3%). Uočena je i statistički značajna korelacija ova dva faktora na nivou $p=0,013$. U tabeli 2. prikazaćemo kako tu istu činjenicu uvažavaju i penalne ustanove.

Tabela 2 - Predlog penalnih ustanova u odnosu na prethodnu osuđivanost

osuđivanost		predlog zatvora		Ukupno
		ne predlaže UO	predlaže UO	
vise puta osuđivan	Broj	48	11	59
	% osuđivanost	81.4%	18.6%	100.0%
	% predlog	36.4%	11.8%	26.2%
jedna prethodna osuda	Broj	34	26	60
	% osuđivanost	56.7%	43.3%	100.0%
	% predlog	25.8%	28.0%	26.7%
prva osuda	Broj	50	56	106
	% osuđivanost	47.2%	52.8%	100.0%
	% predlog	37.9%	60.2%	47.1%
Ukupno	Broj	132	93	225
	% osuđivanost	58.7%	41.3%	100.0%
	% predlog	100.0%	100.0%	100.0%

Iz podataka prezentovanih u tabeli 2. zapažamo da je pozitivan predlog penalnih ustanova najčešći, kao i kod sudova, kod onih koji su prvi put osuđeni (60,2%), a najređi kod multirecidivista (11,8%). I ovde je uočena statistički značajna korelacija ($p < 0,001$).

Ponovno izvršenje kazne zatvora delimično govori o činjenici da prethodni boravak osuđenog u zatvoru nije uticao na promenu ponašanja i odustajanje od činjenja krivičnih dela. Pokret za ukidanje zatvora kao institucije i kazne upravo navodi taj penalni recidivizam kao glavni argument neuspešnosti zatvora u prevaspitanju osuđenih. Uvažavamo činjenicu da penalni recidivizam postoji. Istovremeno smatramo da je neopravdano svu krivicu za njegovo postojanje pripisivati samo zatvorima ili samo osuđenim licima.

S obzirom da ne postoji nikakav oblik postpenalne brige, pomoći, kontrole, nadzora ili sistemskih rešenja u pravcu smeštaja, zapošljavanja, lečenja, obrazovanja i suštinske reintegracije bivših osuđenika, racionalnije rezonovanje bilo bi usmereno u pravcu zalaganja za uspostavljanje tih nedostajućih elemenata društvene reakcije.

Tabela 3 - Odluka suda u odnosu na penalni recidivizam

status osuđenog		odluka suda		Ukupno
		odbijena molba	uvažena molba	
penalni recidivizam	Broj	40	8	48
	% penalni povrat	83.3%	16.7%	100.0%
	% odluka suda	24.7%	12.7%	21.3%
prvo zatvaranje	Broj	122	55	177
	% penalni povrat	68.9%	31.1%	100.0%
	% odluka suda	75.3%	87.3%	78.7%
Ukupno	Broj	162	63	225
	% penalni povrat	72.0%	28.0%	100.0%
	% odluka suda	100.0%	100.0%	100.0%

Podaci iz tabele 3. govore da je pozitivna odluka suda najčešće dodeljivana osuđenima koji prvi put borave na izvršenju (87,3%), dok je penalnim recidivistima odobran u 12,7% slučajeva. Uočena je i statistički značajna korelacija na nivou $p < 0,05$.

Upoređenjem podataka iz tabele 3. i 4. možemo zapaziti da je odnos prema penalnom recidivizmu skoro identičan i kod sudija i kod stručnjaka penalnih ustanova. U izveštajima koji su dostavljeni sudu, može se uočiti da se pozitivan predlog ustanova najčešće odnosi na osuđene koji su prvi put osuđeni na kaznu zatvora (88,2%). Zapaženo je postojanje statistički značajne korelacije na nivou $p < 0,01$

Tabela 4 - Predlog penalnih ustanova u odnosu na penalni recidivizam

status osuđenog		predlog zatvora		Ukupno
		ne predlaze UO	predlaze UO	
penalni recidivizam	Broj	37	11	48
	% penalni povrat	77.1%	22.9%	100.0%
	% predlog	28.0%	11.8%	21.3%
prvo zatvaranje	Broj	95	82	177
	% penalni povrat	53.7%	46.3%	100.0%
	% predlog	72.0%	88.2%	78.7%
Ukupno	Broj	132	93	225
	% penalni povrat	58.7%	41.3%	100.0%
	% predlog	100.0%	100.0%	100.0%

Moguće je primetiti da se od 82 predloga da se dodeli uslovni otpust primarno zatvorenim osuđenim licima, koje je ustanova uputila sudovima, podržano je 55, što predstavlja isti procentualni odnos (87,3% : 88,2%). Dužina kazne zatvora na

koju je osuđeno neko lice je još jedan od faktora koji može uticati na odluku suda i opredeljenje penalnih ustanova u procesu predlaganja uslovnog otpusta.

Tabela 5 - Odluka suda u odnosu na dužinu kazne

Dužina_kazne		odluka suda		Ukupno
		odbijena molba	uvažena molba	
do 3 meseca	Broj	27	10	37
	%	16.7%	15.9%	16.4%
3-6 meseci	Broj	37	21	58
	%	22.8%	33.3%	25.8%
6 mes do 1 god	Broj	40	22	62
	%	24.7%	34.9%	27.6%
1-3 godine	Broj	37	8	45
	%	22.8%	12.7%	20.0%
3-5 godina	Broj	6	-	6
	%	3.7%	-	2.7%
5-10 godina	Broj	10	1	11
	%	6.2%	1.6%	4.9%
preko 10 godina	Broj	5	1	6
	%	3.1%	1.6%	2.7%
Ukupno	Broj	162	63	225
	%	100.0%	100.0%	100.0%

Vidimo da se odluke suda za dodeljivanje uslovnog otpusta sve ređe pojavljuju što je dužina kazne zatvora duža, a to je proizvelo I postojanje statistički značajne korelacije na nivou $p < 0,05$. Kod stručnjaka iz penalnih ustanova ovaj faktor nije bio prisutan kao značajan prilikom davanja predloga za dodelu uslovnog otpusta.

Jedan od faktora koji bi mogli svrstati u tretmanske činioce, je adaptacija osuđenih na zatvorske uslove, jer delimično zavisi od rada na motivaciji, korekciji, ali i od karakteristika ličnosti osuđenog lica, njegovih iskustava tokom boravka u zatvoru i interakcija sa drugim osuđenim licima, stražom, prevaspitnom službom i drugim akterima resocijalizacije. Proces adaptacije se vezuje kako za uslove koji vladaju u zavodskoj životnoj situaciji, definisanom normativnim, deprivacijama, prinudama, autoritarnošću, tako i za adaptaciju ponašanja na novonastale uslove života. Adaptacija uz probleme i loša adaptacija označavaju nemogućnost osuđenog da prihvati nove uslove života, da se povinuje zahtevima režima života i da učestvuje aktivno u procesu samopromene u skladu sa programom postupanja dizajniranom u odnosu na njegove potrebe za tretmanom. Osuđeni u tom slučaju kaznu vidi kao odmazdu, najčešće nepravednu, ne uviđajući problem koji ga je i doveo u zatvorske uslove. O nameri da se menja na bolje, najčešće i ne razmišlja, već pasivno čeka da prođe vreme do izlaska na slobodu. Želi da u sistemu ostvari što više pogodnosti uz što manje zalaganja.

Tabela 6 - Odluka suda u odnosu na adaptaciju osuđenih

Adaptacija osuđenih na zatvorske uslove		odluka suda		Ukupno
		odbijena molba	uvažena molba	
loša adaptacija	Broj	2	-	2
	% Adaptacija	100.0%	-	100.0%
	% odluka suda	1.2%	-	.9%
adaptacija uz probleme	Broj	44	8	52
	% Adaptacija	84.6%	15.4%	100.0%
	% odluka suda	27.2%	12.7%	23.1%
dobra adaptacija	Broj	116	55	171
	% Adaptacija	67.8%	32.2%	100.0%
	% odluka suda	71.6%	87.3%	76.0%
Ukupno	Broj	162	63	225
	% Adaptacija	72.0%	28.0%	100.0%
	% odluka suda	100.0%	100.0%	100.0%

Analizom tabele 6. Vidimo da reakcija sudova na adaptaciju osuđenih ima značajne veze ($p=0.012$), jer loše adaptiranim osuđenim licima nije dodeljen nijedan uslovni otpust, dok se najčešće (87,3%) dodeljuje osuđenima sa dobrom adaptacijom. Sagledali smo kako taj factor deluje kod predlaganja uslovnog otpusta od strane stručnjaka iz penalnih ustanova.

Tabela 7- Predlog penalnih ustanova u odnosu na adaptaciju osuđenih

Adaptacija osuđenih na zatvorske uslove		predlog zatvora		Ukupno
		ne predlaze UO	predlaze UO	
loša adaptacija	Broj	2	-	2
	% Adaptacija	100.0%	-	100.0%
	% predlog	1.5%	-	.9%
adaptacija uz probleme	Broj	40	12	52
	% Adaptacija	76.9%	23.1%	100.0%
	% predlog	30.3%	12.9%	23.1%
dobra adaptacija	Broj	90	81	171
	% Adaptacija	52.6%	47.4%	100.0%
	% predlog	68.2%	87.1%	76.0%
Ukupno	Broj	132	93	225
	% Adaptacija	58.7%	41.3%	100.0%
	% predlog	100.0%	100.0%	100.0%

Podaci iz tabele 7. pokazuju da je odnos penalnih ustanova prema adaptiranosti osuđenih isti kao i odnos sudija prema toj činjenici. U skoro istovetnom pro-

centu (87,1%) su predlagali sudovima da dodele uslovni otpust osuđenima, što je uslovalo I postojanje statistički značajne korelacije na nivou $p < 0,001$.

Zalaganje na radu je faktor koji se pokazao statistički značajnim u predlozima penalnih ustanova, ali ne i kod odluka suda. U narednoj tabeli potkrepićemo to i podacima.

Tabela 8 - Predlog penalnih ustanova u odnosu na zalaganje na radu osuđenih lica

zalaganje na radu		predlog zatvora		ukupno
		ne prelaze UO	prelaze UO	
nije radno angazovan	Broj	45	6	51
	%	34.1%	6.5%	22.7%
ne zalaže se	Broj	2	1	3
	%	1.5%	1.1%	1.3%
zalaže se	Broj	85	86	171
	%	64.4%	92.5%	76.0%
ukupno	Broj	132	93	225
	%	100.0%	100.0%	100.0%

Vidljivo je iz tabele 8. da je zalaganje na radu kod osuđenih lica značajan faktor opredeljenja penalnih ustanova u sačinjavanju izveštaja o osuđenima. U 92,5% slučajeva, pozitivan predlog je sačinjen u odnosu na osuđene koji su se zalagali na radu. Ta činjenica ukazuje da zatvori vrednuju rad i radno angažovanje kao vredan oblik korektivnog tretmana, što je potvrđeno postojanjem statistički značajne korelacije na nivou $p < 0,001$. S druge strane, nije uočeno postojanje statistički značajne korelacije pri odlučivanju sudova u odnosu na radno zalaganje osuđenih.

Disciplinske kazne, kao mera protiv osuđenih koji i u zatvoru krše normative ponašanja, faktor su koji sud i penalne ustanove podjednako uvažavaju prilikom donošenja odluka i predloga o uslovnom otpustu. U tabelama 8. i 9. to ćemo ilustrirati upoređujući odluke suda, a zatim i predloge penalnih ustanova u odnosu na disciplinsko kažnjavanje osuđenih lica koji su podneli molbu da im se dodeli uslovni otpust.

Tabela 8 - Odluka suda u odnosu na disciplinsko kažnjavanje osuđenih

disciplinsko kažnjavanje		odluka suda		Ukupno
		odbijena molba	uvažena molba	
vise puta kaznjen	Broj	3	-	3
	% discipl_kazne	100.0%	-	100.0%
	% odluka suda	1.9%	-	1.3%
1 kaznjen disc.	Broj	28	3	31
	% discipl_kazne	90.3%	9.7%	100.0%
	% odluka suda	17.3%	4.8%	13.8%
disc.postupak u toku	Broj	7	1	8
	% discipl_kazne	87.5%	12.5%	100.0%
	% odluka suda	4.3%	1.6%	3.6%
nije disc. kaznjavaan	Broj	124	59	183
	% discipl_kazne	67.8%	32.2%	100.0%
	% odluka suda	76.5%	93.7%	81.3%
Ukupno	Broj	162	63	225
	% discipl_kazne	72.0%	28.0%	100.0%
	% odluka suda	100.0%	100.0%	100.0%

Vidimo iz tabele 8. da sud u 93,7% slučajeva odobrenih uslovnih otpusta, isti dodeljuje osuđenim licima koji nisu disciplinski kažnjavani, a ni u jednom slučaju kada su u pitanju više puta disciplinski kažnjavani. Uočeno je postojanje statistički značajne korelacije na nivou $p < 0,01$.

Tabela 9 - Predlog penalnih ustanova u odnosu na disciplinsku kažnjavanost osuđenih

disciplinska kažnjavanost osuđenih		predlog zatvora		Ukupno
		ne predlaže UO	predlaže UO	
vise puta kažnjen	Broj	3	-	3
	% discipl.kazne	100.0%	-	100.0%
	% predlog	2.3%	-	1.3%
1 kažnjen disc.	Broj	23	8	31
	% discipl.kazne	74.2%	25.8%	100.0%
	% predlog	17.4%	8.6%	13.8%
disc.postupak u toku	Broj	8	-	8
	% discipl.kazne	100.0%	-	100.0%
	% predlog	6.1%	-	3.6%
nije disc. kažnjava	Broj	98	85	183
	% discipl.kazne	53.6%	46.4%	100.0%
	% predlog	74.2%	91.4%	81.3%
Ukupno	Broj	132	93	225
	% discipl.kazne	58.7%	41.3%	100.0%
	% predlog	100.0%	100.0%	100.0%

Penalne ustanove se na isti način odnose prema osuđenima kojima su izricane disciplinske kazne, odnosno svoj pozitivan predlog u 91,4% slučajeva daju za ona osuđena lica koja nisu disciplinski kažnjavana.

Nagrade koje osuđena lica stiču svojim ponašanjem tokom boravka na izvršenju kazne zatvora su takođe jedan od faktora u opredeljenju suda i penalnih ustanova. U tabelama 10. i 11. prikazaćemo podatke o odnosu prema tom faktoru.

Tabela 10 - Odluka suda u odnosu na nagrađivanje osuđenih

nagrađivanost osuđenih		odluka suda		Ukupno
		odbijena molba	uvažena molba	
nije nagrađivan	Broj	79	20	99
	%	48.8%	31.7%	44.0%
jednom nagrađivan	Broj	44	14	58
	%	27.2%	22.2%	25.8%
vise puta nagrađjen	Broj	39	29	68
	%	24.1%	46.0%	30.2%
Ukupno	Broj	162	63	225
	%	100.0%	100.0%	100.0%

Dejstvo faktora nagrađivanosti osuđenih nije tako snažno izraženo kao kod drugih razmatranih faktora kao što se to može zapaziti na tabeli 10. jer sud po-

zitivno odlučuje i kod osuđenih koji su jednom nagrađeni (22,2%), kao i kod osuđenih koji nisu (31,7%) nagrađivani. Najčešće se, naravno, pozitivno odlučuje kod osuđenih koji su više puta nagrađivani (46,6%). Takav stav suda uslovio je i postojanje statistički značajne korelacije na nivou $p < 0,01$.

Tabela 11 - Predlog penalnih ustanova u odnosu na nagrađivanost osuđenih

nagrađivanost osuđenih		predlog zatvora		Ukupno
		ne dodeliti uslovni otpust	dodeliti uslovni otpust	
nije nagrađivan	Broj	73	26	99
	%	55.3%	28.0%	44.0%
jednom nagrađivan	Broj	38	20	58
	%	28.8%	21.5%	25.8%
više puta nagrađen	Broj	21	47	68
	%	15.9%	50.5%	30.2%
Ukupno	Broj	132	93	225
	%	100.0%	100.0%	100.0%

Analiza tabele 11. predočava nam sličan modus u opredeljivanju penalnih ustanova kao i kod sudova. Oko polovine pozitivnih predloga je dato za osuđena lica koja su više puta nagrađena, 28% kod nenagrađivanih i 21,5% za osuđene koji su jednom nagrađivani. Uočena je i statistički značajna korelacija na nivou $p < 0,001$.

Možemo zaključiti da i za sudove i za penalne ustanove faktor nagrađivanosti osuđenog predstavlja važan argument u donošenju odluke o dodeli uslovnog otpusta, ali da se ne javlja i kao isključiv faktor u slučajevima nenagrađivanosti osuđenih.

Poseban oblik nagrade, koji predstavlja evaluacionu ocenu o uspešnosti toka korektivnog tretmana je postupak rekategorizacije. Osuđeno lice po dolasku u zatvor biva opservirano, sačinjava se program postupanja kojim se određuje vrsta i intenzitet tretmana koji treba sprovesti tokom izvršenja zatvorske kazne. Ukoliko se osuđeni ponaša u skladu sa predviđenim programom postupanja, moguće ga je prebaciti u povoljniji režim, ali i u nepovoljniji režim izvršenja kazne, odnosno, moguće je da i ne dođe do rekategorizacije usled odsustva promena u ponašanju osuđenog. Ukoliko zakonodavac predviđa mogućnost dodele uslovnog otpusta kada se osuđeni popravio i vladao na zadovoljavajući način, rekategorizacija u povoljniji tretman bi bila ta mera koju bi trebalo ceniti prilikom odlučivanja ili predlaganja uslovnog otpusta.

Tabela 12 - Odluka suda u odnosu na rekategorizaciju osuđenih

rekategorizacija osuđenih		odluka suda		Ukupno
		odbijena molba	uvažena molba	
nije kategorizovan	Broj	1	2	3
	%	.6%	3.2%	1.3%
rekategorizacija u nižu kategoriju	Broj	11	-	11
	%	6.8%	-	4.9%
nije rekategorizovan	Broj	86	25	111
	%	53.1%	39.7%	49.3%
rekategorizacija u povoljniju kategoriju	Broj	64	36	100
	%	39.5%	57.1%	44.4%
Ukupno	Broj	162	63	225
	%	100.0%	100.0%	100.0%

Vidimo iz tabele 12. da je najviše molbi sud uvažio kod osuđenih koji su rekategorizovani u povoljniju kategoriju tretmana (57,1%), međutim, skoro 40% pozitivnih odluka je doneo i u slučaju kada nije bilo rekategorizacije. Pozitivno je to što nije stimulisao osuđene koji su rekategorizovani u nižu tretmansku kategoriju, a zabeležene su i dve dodele uslovnog otpusta u odnosu na 3 osuđena koja nisu ni kategorizovana.

Na pitanje kako je moguća takva situacija, dobijen je odgovor da su to osuđeni koji su preko 2/3 vremena svoje kazne boravili u pritvoru do donošenja pravosnažne presude, tako da nije bilo vremena ni za kvalitetnu opservaciju, sačinjavanje programa postupanja i raspoređivanje u tretmansku kategoriju. Po pravosnažnosti presude, ustanovljena je činjenica da je proteklo više od polovine zatvorske kazne na koju su osuđeni, jer im se vreme provedeno u pritvoru uračunava u ukupnu kaznu. Time stižu pravo i na podnošenje molbe za dodelu uslovnog otpusta, a sud je našao za celishodno da im te molbe i uvaži. Koji su to parametri uticali na sud da se, pored nepostojanja pozitivnog predloga ustanove u jednom od ta dva slučaja, opredeli za dodelu uslovnog otpusta, ostaje nepoznato i u domenu spekulativnih razmišljanja. Utvrđeno je postojanje statistički značajne korelacije na nivou $p < 0,05$.

Tabela 13 - Predlog penalnih ustanova u odnosu na rekategorizaciju osuđenih

rekategorizacija osuđenih		predlog zatvora		Ukupno
		ne dodeliti uslovni otpust	dodeliti uslovni otpust	
nije kategorizovan	Broj	2	1	3
	%	1.5%	1.1%	1.3%
rekategorizacija u nižu kategoriju	Broj	11	-	11
	%	8.3%	-	4.9%
nije rekategorizovan	Broj	78	33	111
	%	59.1%	35.5%	49.3%
rekategorizacija u povoljniju kategoriju	Broj	41	59	100
	%	31.1%	63.4%	44.4%
Ukupno	Broj	132	93	225
	%	100.0%	100.0%	100.0%

Upoređujući podatke iz tabela 12. i 13. zapažamo da su i penalne ustanove uvažavale iste argumente prilikom predlaganja uslovnog otpusta kao i sudovi. Najčešće su predlagali dodelu za osuđene koji su rekategorizovani u povoljniju kategoriju tretmana (63,4%), u 35,5% za osuđene koji nisu rekategorizovani i u 1 slučaju kada nije bilo ni kategorizacije. Opravdanja za pozitivne predloge kod osuđenih koji nisu rekategorizovani su najčešća da se radi o osuđenima na relativno kratke kazne, koji su polovinu te kazne proveli u pritvoru, ali se po dolasku na izvršne pravosnažne presude ponašaju korektno i na manifestnom nivou pokazuju izvesne pozitivne promene u ponašanju. Kratkoća vremena kazne u odnosu na sticanje prava na podnošenje molbe za uslovni otpust ne omogućava da se izvrši rekategorizacija osuđenog. To je i razlog da se penalne ustanove u preko trećine slučajeva opredeljuju za pozitivne predloge za dodelu uslovnih otpusta. U ovom slučaju ustanovljeno je postojanje statistički značajne korelacije na nivou $p < 0,001$.

Na kraju ovih razmatranja, potrebno je sagledati u kojoj meri postoji kompatibilnost između predloga koje daju penalne ustanove i odluka sudova, koje bi trebale da se zasnivaju na tim predlozima. U tabeli 14. izložićemo empirijske pokazatelje koji pružaju odgovor i na to pitanje.

Tabela 14 - Kompatibilnost sudskih odluka i predloga penalnih ustanova

odluka suda		predlog zatvora		ukupno
		ne dodeliti uslovni otpust	dodeliti uslovni otpust	
nije dodeljen uslovni otpust	Broj	119	43	162
	% stav suda	73.5%	26.5%	100.0%
	% opredeljenje kpz	90.2%	46.2%	72.0%
dodeljen uslovni otpust	Broj	13	50	63
	% stav suda	20.6%	79.4%	100.0%
	% opredeljenje kpz	9.8%	53.8%	28.0%
ukupno	Broj	132	93	225
	% stav suda	58.7%	41.3%	100.0%
	% opredeljenje kpz	100.0%	100.0%	100.0%

U sistemu odlučivanja o molbama osuđenih da im se dodeli uslovni otpust, konačan stav donosi sud, koji može i ne mora uvažiti predlog penalne ustanove. Po slobodnoj proceni donosi odluku, uvažavajući zakonom predviđene elemente i sve one činjenice koje smatra za shodno da treba da uvaži, bilo da dodeljuje uslovni otpust bilo da uskraćuje tu mogućnost. Neke kritičke primedbe na račun takvog načina odlučivanja o uslovnim otpustima iznete su i ranije (Jovanić, Ilić, 2009), ukazujući i na drugačije mogućnosti sistemskih rešenja. Na ovom mestu, dovoljno je konstatovati da postoji kompatibilnost što se tiče pozitivnih predloga i odluka u oko 80% slučajeva kao i kod 73% negativnih predloga i odbacivanja molbi za uslovni otpust.

Nekompatibilnost se uočava u 26,5% slučajeva kada penalna ustanova predlaže dodelu uslovnog otpusta, a sud donosi negativno rešenje, odnosno u skoro 10% slučajeva kada penalna ustanova nije za dodelu uslovnog otpusta, a sud dodeljuje uslovni otpust i pored takvog mišljenja penalne ustanove.

Uočene kompatibilnosti su uslovile postojanje statistički značajne korelacije na nivou $p < 0,001$ što na izvestan način potvrđuje uvažavanje stavova penalnih ustanova od strane suda, mada ne uvek. Verujemo da bi se kvalitet tog procesa mogao znatno poboljšati uvođenjem standardizovanih instrumenata procene. Oni bi i sudu i penalnoj ustanovi i samom osuđenom licu, na objektivniji način pružili realniju sliku o činjenici da li se nekom licu dodeljuje uslovni otpust opravdano i zbog činjenice da je došlo do pozitivne promene u ponašanju uz uverenje da ubuduće neće činiti krivična dela.

LITERATURA

1. Bonta, J., (2002): Offender risk assessment: Guidelines for selection and use. *Criminal Justice and Behavior*, 29, 355-379.
2. Burgess, E. W. (1928): Factors determining success or failure on parole. In A. A. Bruce, A. J. Harno, E.W. Burgess,&J. Landesco (Eds),*Workings on the indeterminate sentence law and the parole system in Illinois* (pp. 221-234). Springfield, IL:State Board of Parole.
3. Dobrivojević, I. (2006): Kazneni zavodi u Kraljevini Jugoslaviji 1929–1935. *Istorija 20. veka*, 1/2006, Institut za savremenu istoriju, Beograd. 45-63.
4. Dowden, C., & Andrews, D. A. (2000): Effective correctional treatment and violent re-offending: A meta-analysis. *Canadian Journal of Criminology*, 449-467.
5. Grubač, M. (2006): Usaglašavanje zakonika o krivičnom postupku sa novim krivičnim zakonikom – još jedan neobavljen posao, *Branič*, vol. 118, br. 1, str. 5-19.
6. Harding, J. (2006): ‘Some Reflections on Risk Assessment, Parole and Recall’, *Probation Journal* 53(4): 389–96.
7. Hemphill, J. E., & Hare, R. D. (2004): Some misconceptions about the Hare PCL-R and risk assessment: A reply to Gendreau, Goggin, and Smith. *Criminal Justice and Behavior*, 31, 203-243.
8. Hollin, C.R., Palmer, E.J.,& Clark, D. (2003): The Level of Supervision Inventory–Revised Profile of English prisoners: A needs analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 30, 422-440.
9. Hudson, B. and G. Bramhall (2005): Assessing the “Other”: Constructions of ‘Asianness’ in Risk Assessments by Probation Officers, *British Journal of Criminology* 45(5):721–40.
10. Ilić, Z., Jovanić, G. (2009): *Kriminalitet i zavodske sankcije*. U Radovanović, D. (ur), *Istraživanja u specijalnoj pedagogiji*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju : 243-256
11. Jovanić, G., Ilić, Z. (2009): *Uslovno otpuštanje osuđenih lica*. U Radovanović, D. (ur), *Istraživanja u specijalnoj pedagogiji*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju: 349-364
12. Jovanović, S. (2003): Mogući pravci preispitivanja instituta uslovnog otpusta, *Temida*, br. 3, vol. 6, br. 3, str. 21-26.
13. Lazarev G. (2002): Uslovni otpust i novi Zakonik o krivičnom postupku, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 40, br. 2-3, str. 255-271.
14. Loza, W., & Loza-Fanous, A. (2003): More evidence for the validity of the Self Appraisal Questionnaire for predicting violent and nonviolent recidivism: A five-year follow-up study. *Criminal Justice and Behavior*, 30, 709-721.
15. Pavlović, M. (2007): Slabost krivične presude u Srbiji krajem XIX i početkom XX veka, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 55, br. 2, str. 86-97.

16. Radulović, D. (2005): Uslovni otpust, Revija za kriminologiju i krivično pravo, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, vol. 43, br. 1, str. 126-140.
17. Robinson, G. (2003): Implementing OASYS: Lessons from research into LSI-R and ACE. Probation Journal, 50, 30-40.
18. Simourd, D. J. (2004): Use of a dynamic risk/need assessment instruments among long-term incarcerated offenders. Criminal Justice and Behavior, 31, 306-323.
19. Žunić-Pavlović, V. (2004): Evaluacija u resocijalizaciji, Partenon, Beograd.
20. Walters, G. D. (2006): Risk-appraisal versus self-report in the prediction of criminal justice outcomes. Criminal Justice and Behavior, 33, 179-304.

FORMAL AND CRUCIAL FACTORS IN USE OF THE CONDITIONAL RELEASE FROM PRISON

Zoran Ilić, Goran Jovanić

University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

The authors illustrate the theoretical framework of the formal requirements and meaningful implementation of conditional release in penitentiary practice in Serbia. From a sample of 6000 applications submitted from 20 prisons, during the two previous years, it was observed that certain formal elements in the decisions of the courts, regarding the request for granting the conditional release, were dominant. The observed differences between the proposals of the prisons' administration as opposed to a court decision regarding the proposal were considered. There was an emphasis on the lack of standardized tools to assess risks and needs of offenders. In general, conditional release is rarely granted. Duration of conditional release is not a corrective element in the treatment of convicted persons. The cooperation of state institutions regarding conditional release is formal. There are no institutional forms of post-penal care, conditional release and evaluation of the effects of conditional release. A reform of the system of considering and deciding parole is presented, including the practical use of standardized risk assessment instruments and needs of offender. It is also proposed that special services for postpenal treatment and quality cooperation of the authorities is established.

Key words: conditional release, prison, correction, treatment.